

Jacint Creus

EL CICLE DE
LES RONDALLES DE NDJAMBU
EN EL CONTEXT DE
LA LITERATURA ORAL DELS NDOWE

8.- RONDALLES NO ADSCRITES

Totes les rondalles que he presentat fins ara es podien incloure en determinats tipus o subgrups. Ben entès que no es tractava solament de fer una tipologia qualsevol sinó d'entendre el funcionament del cicle pel que fa a la creació, difusió i incorporació de rondalles. El mecanisme detonant és sempre el mateix, i és aquest el punt de partida per a la tipificació dels diversos subgrups: una situació inicial concreta, dintre de la qual es troba el protagonista; i una dissort que provocarà una cadena d'esdeveniments tendents a restablir l'equilibri que aquesta dissort hagi pogut alterar. Sempre que he definit un tipus, doncs, ho he fet dintre d'un grup d'històries que presenten un protagonista determinat; i a partir d'una situació inicial i d'una dissort específiques.

Hi ha algunes rondalles, però, en què això no és clar: naturalment, igual que totes les rondalles del món, presenten una situació inicial i una dissort, i dintre de la situació inicial ens presenten algun(s) personatge(s) propi(s) del cicle de *Ndjambu*. Ara bé: la caracterització és tan inconsistent, tan feble, que m'ha semblat que la seva pertinença al cicle era gairebé anecdòtica. En canvi, totes elles presenten una gran coherència i elaboració perquè, ras i curt, són rondalles externes d'un àmbit geogràfic pràcticament universal.

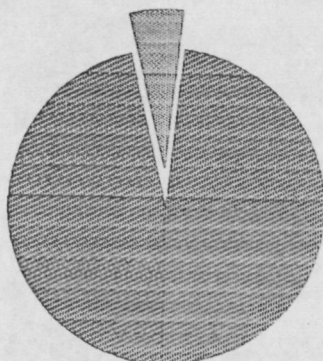
És clar que això sempre és discutible: ja hem vist que partir de rondalles externes i atribuir-los personatges del cicle és una tècnica utilitzada constantment; i que, en aquests casos, les característiques dels personatges es poden avenir amb els estereotips del cicle en un grau major o menor.

No nego pas, doncs, que aquestes rondalles no adscrites entrin dins la norma general de funcionament del cicle. Només dic que l'estereotipació dels personatges és mínima i vacil·lant, gairebé intranscendent i anecdòtica; i que aquesta introducció de personatges del cicle no ha provocat encara les adaptacions i modificacions habituals a les històries més consolidades.

Podríem dir, doncs, que es tracta del darrer graó en el procés d'incorporació al cicle de noves rondalles. Seria també el graó menys sòlid i, naturalment, hem de convenir que aquesta incorporació tan recent pot tenir èxit o no: en el primer cas, caldria que l'auditori acceptés de bon grat aquestes noves incorporacions i, aleshores, al llarg del temps, aquestes rondalles anirien adaptant les seves històries a les característiques pròpies dels personatges del cicle que s'hi han introduït; en cas d'una no acceptació general d'aquestes incorporacions, probablement tornarien als models externs originals.

Formen part d'aquest grup les rondalles números 53, 54 i 55. Representen, per tant, un 5'5 del total:

GRÀFIC 20

Es tracta de tres rondalles molt conegudes que, aquí, se'ns presenten amb alguns personatges, força desdibuixats, del cicle. Són tres històries diferents i, doncs, no val la pena intentar esquemes ni versions ideals: cadascuna funciona per separat:

* La rondalla número 53 ens retorna un personatge que ja havíem trobat en el tipus $N_{(Ugula, 3)}$: el fantasma *Monanga*. En canvi, el seu comportament el fa assemblar més a la bruixa que apareixia en el tipus $N_{(Ugula, 2)}$: descobreix que *Ndjambu* agafa la llenya de la seva finca, i li demana una filla a canvi de no molestar-lo. Aquest episodi es triplica (*Ndjambu*, doncs, té tres filles) i serà la darrera noia, i no pas *Ugula*, qui alliberarà les seves germanes.

La rondalla desenvolupa molt més la maldat del fantasma, que es dedica al crim sistemàtic i gratuït: *Saps que jo em dedico a matar la gent. I, així, de tant en tant mato gent*. Precisament dues de les seves víctimes seran les dues primeres noies, després que descobreixin aquesta seva activitat. La fugida de les tres esposes víctimes serà una astúcia de la tercera, que farà que sigui el mateix fantasma qui porti els cadàvers de les germanes fins a casa de *Ndjambu*. Aquest altre episodi, també triplicat, rep igualment un grau molt alt d'elaboració; però estalvia un dels trets característics del tipus $N_{(Ugula, 2)}$: la persecució i l'auxili.

Hi ha, doncs, alguns aspectes de la rondalla que l'acosten a determinats tipus del cicle; però sempre d'una manera vacil·lant, poc segura. Per un cantó sembla que podríem afegir-la a un tipus pròxim i considerar-la-hi com una versió poc adaptada; per altra banda ens podem fixar en les diferències, que són notables. La meva decisió ha estat de considerar-la com un cas a part, perquè en tots els casos he procurat que els diversos subgrups fossin tan coherent com fos possible.

** La rondalla número 54 és una típica rondalla encadenada, l'única d'aquesta mena que he trobat en tot el cicle, i igualment coneguda a la majoria de les literatures orals: *Ndjambu* pesca una carpa; i, com que li perdona la vida, el peix li promet de concedir-li tot allò que li demani.

Ndjambu vol un cotxe i una casa de pisos; però, quan torna a casa, i a instàncies de la seva dona, que pren el paper del personatge ambiciós, li va demanant una posició social cada vegada més elevada:

- ser president i presidenta
- ser rei i reina
- ser monja i capellà
- ser la Verge i Sant Josep
- ser Déu i la dona de Déu

La gradació no deixa de ser curiosa, i respon a l'escala de valors que un ndowe pot imaginar a l'actualitat. L'excés d'ambició, però, no és bo; i, al capdavall, per mor de demanar massa, els protagonistes es queden tan pobres com al començament.

Tornem a trobar, doncs, una rondalla molt vacil·lant: *Ndjambu* no hi assumeix un paper passiu; i la seva dona, tant si es tracta de *Ngwalezie* com de *Ngwakondi*, cosa que la rondalla no especifica, tampoc no segueix un estereotip propi del cicle. És, doncs, una rondalla externa encara poc adaptada a les característiques dels personatges interns.

Convé remarcar que l'evolució del protagonista torna a ser descendent, acaba malament. I és important de retenir la manera com la rondalla ens presenta aquest protagonista: *Hi havia una vegada un home anomenat Ndjambu, que el consideraven anteriorment com a Déu*. Hem trobat, doncs, al llarg del cicle, que el cap de família tan aviat és considerat una persona normal, com un rei, com Déu.

*** La rondalla número 55, finalment, és una versió de *La flor del penical*⁸⁶. Parla de l'existència de dos reis: el fill de l'un es vol casar amb la filla de l'altre, i el pare de la noia li exigeix, com a tasca difícil per aconseguir el matrimoni, que vagi a cercar una flor determinada. Novament podríem pensar en una història propera a un dels subgrups, concretament el tipus $N_{(Ugula, 5)}$ ⁸⁷, però la fidelitat a *La flor del penical* m'ha semblat excessiva per poder-la-hi incloure.

⁸⁶ Vegeu-ne la versió catalana al llibre *Folklore de Catalunya : rondallística*, de Joan Amades; i també, entre d'altres, a les *Rondaies mallorquines d'en Jordi des Racó*, d'Antoni M. Alcover, amb el títol de *La flor romanial*

⁸⁷ Les rondalles números 39 i 40 presenten històries relativament semblants: el fill d'un *Ndjambu* es vol casar amb la filla de l'altre, i el pare de la noia imposa una o més tasques difícils per a l'aprovació del casament

Solament la presència de *Totiya*, la medecinaire, que ajuda el protagonista a trobar la flor desitjada, es podria considerar com una adaptació important. Tanmateix es tracta del personatge que el cicle de *Ndjambu* desenvolupa menys; un personatge, a més a més, que sempre ocupa una posició secundària.

Amb aquests comentaris acabo la presentació de les rondalles del cicle. Miraré, ara, de recapitular-ne les característiques principals per tal d'arribar a unes primeres conclusions.

9.- CONCLUSIONS

Fins aquí he parlat sempre de rondalles originals tot referint-me a aquelles històries que són l'origen, la font de les rondalles del cicle de *Ndjambu*; i d'aquestes rondalles, les del cicle, com a adaptacions d'aquelles històries originals dintre d'uns estereotips determinats. Les rondalles del cicle de *Ndjambu* no són pas, en efecte, rondalles que no s'assemblin a d'altres; en aquest sentit, no són pas *originals*. Ara bé, sí que hi ha alguna cosa d'original, d'insòlit, de singular, de particular, en el cicle que estic estudiant: el fet que, al llarg de les narracions, arribin a caracteritzar-se tant determinats personatges que puguem parlar d'un *clixé*, d'un estereotip; i el fet, també, que, conjuntament amb cada personatge, s'hagi fixat també un nom particular.

Això em sembla que sí que es pot considerar com una cosa original, distintiva de la literatura oral dels ndowe. D'altres literatures orals han arribat a fixar algun personatge i algun nom (el nostre *Joan* o *Joanet*, per exemple, protagonista de tantes rondalles populars); però el grau de fixació és molt menor (de fet, i seguint amb l'exemple, en *Joan* es pot interpretar més com un protagonista anònim que rep un nom qualsevol, intercanviable amb qualsevol altre nom català habitual, que no pas com un personatge concret, dotat de qualitats específiques i estables que es repeteixen en un gran nombre de rondalles) i mai no afecta un grup de personatges sencer.

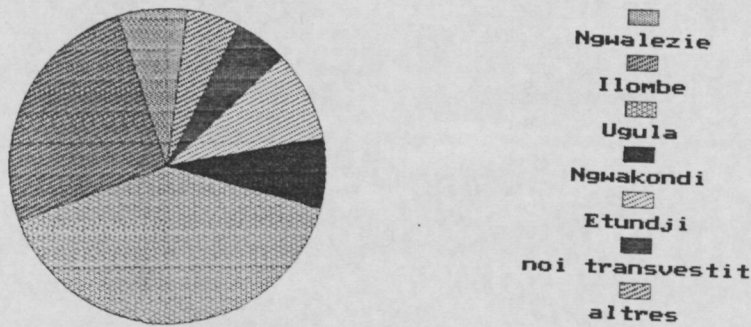
Dintre del cicle de *Ndjambu*, en canvi, tenim tota una *família* de personatges amb noms poc habituals que reben una caracterització fixa que es repeteix en un nombre indefinit de rondalles; i un funcionament intern que possibilita el fet d'una contínua creació i/o incorporació al cicle de rondalles externes.

Aquests personatges es van alternant en el protagonisme de les històries; i a partir d'aquesta alternança podem establir una primera divisió dintre del *corpus*:

- el grup de rondalles de *Ngwalezie*
- el grup de rondalles d'*Ilombe*
- el grup de rondalles d'*Ugula*
- el grup de rondalles de *Ngwakondi*
- el grup de rondalles d'*Etundji*
- el grup de rondalles del noi transvestit

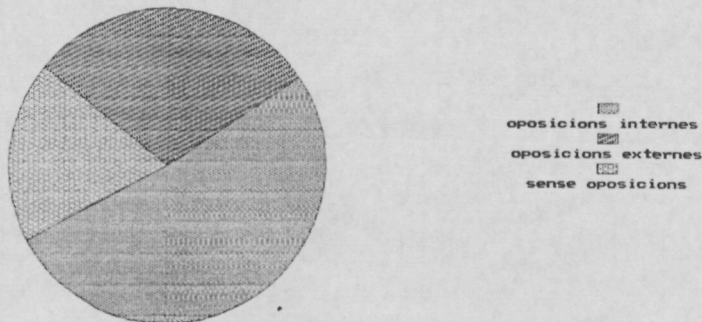
La seva importància numèrica, dintre de la recopilació que he pogut aplegar, ve expressada en el gràfic següent:

GRÀFIC 21

El protagonista apareix, a totes les rondalles, en una situació inicial determinada, que immediatament es veurà alterada per una **dissort**. Aquesta situació inicial i aquesta **dissort** ens permeten d'establir diversos subgrups o tipus dintre de cada grup de rondalles. Però val a dir que la **dissort** i, en general, tot el desenvolupament narratiu, vénen determinats pel fet que dos dels personatges introduïts es troben en **oposició**. Sovint, aquesta oposició es dona entre personatges del cicle; d'altres vegades, però, l'oposició és entre un personatge del cicle i un personatge extern; només en unes poques ocasions trobem rondalles on no hi ha una oposició entre personatges, o bé on aquesta oposició no és l'eix bàsic de l'acció:

GRÀFIC 22

En el cas que aquesta oposició, que conforma l'eix de l'acció a partir de la situació inicial i de la **dissort**, s'estableixi entre personatges interns, o sigui pertanyents al cicle, són les característiques pròpies de cada personatge les que determinen les oposicions a establir. Característiques que podem resumir en el quadre següent, que ens presenta les esferes d'acció més habituals per a cada personatge i la valoració moral que l'autor espera que l'auditori atorgui a la seva conducta:

QUADRE 63

personatge	esferes d'acció	valoració moral
Ndjambu	referent agressor	indiferent (pos./neg.)
Ngwalezie	heroi referent	positiva
Ngwakondi	agressor	negativa
Ilombe	heroi personatge buscat	positiva
Ugula	heroi	positiva
Etundji	auxiliar heroi agressor	positiva

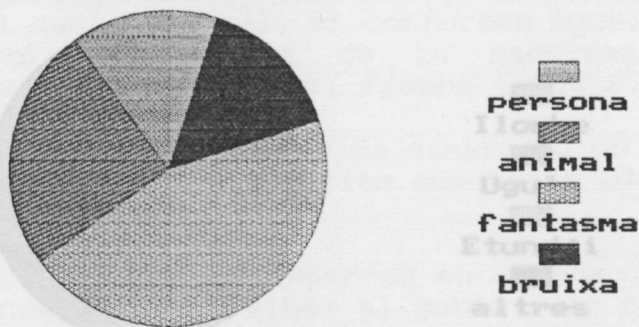
El personatge més ambigu és *Ndjambu*, que normalment actua com a cap de família passiu; mentre que no he considerat el cas de *Totiya*, molt poc desenvolupat al llarg del cicle. A partir de la seva caracterització, el cicle defineix entre els personatges una xarxa de relacions, que no solament són d'oposició; també poden ser de compatibilitat o de necessitat: així, per exemple, quan *Ilombe* assumeix el paper de personatge buscat *Ugula* assumeix el d'heroi; o bé, la situació de no mort de *Ngwalezie* la margina a un paper de referent, mentre que solament assumeix el paper d'heroi quan es mor; o bé, la mort de *Ndjambu* fa que *Etundji* esdevingui el nou cap de família i, per tant, que també assumeixi un paper d'ambigüitat.

Quan la situació inicial ens presenta dos personatges interns, del cicle, amb característiques oposades, l'oposició es sol mantenir en aquest nivell intern. Només en el cas contrari apareix un oponent extern, normalment un agressor; aquest paper d'agressor extern, algunes vegades l'assumeix algun personatge normal; el més habitual, però, és que sigui un personatge supranatural: un fantasma, una bruixa (o bruixot) o un animal.

De fet, el personatge de la bruixa (o bruixot) tampoc no és gaire habitual; però la seva importància dintre del cicle és grossa, perquè també *Ngwakondi*, el personatge intern del cicle que sol actuar com a agressor, assumeix les característiques de la bruixa; i perquè també, moltes vegades, el fantasma és un altre dels personatges que n'assumeix la conducta que li seria pròpia. L'animal, per la seva banda, sol representar un familiar difunt, un avantpassat.

La freqüència dels personatges externs que fan d'agressor ve expressada en aquest gràfic:

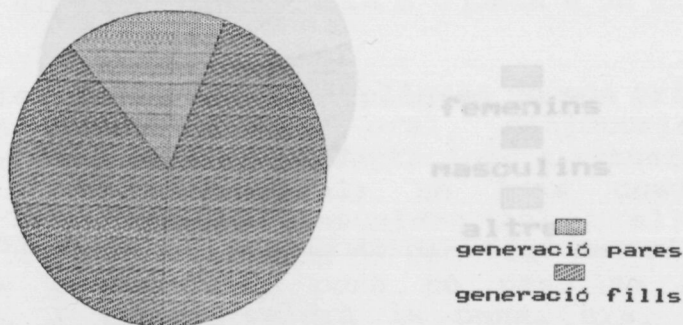
GRÀFIC 23

Un protagonista característic, una situació inicial concreta, una dissort determinada i una oposició entre personatges: aquests serien els elements bàsics de les rondalles del cicle de *Ndjambu*. A aquests elements bàsics, però, encara hem d'incorporar dues característiques molt importants:

La primera d'elles és que la majoria de les rondalles tenen com a protagonistes els personatges joves de la família de *Ndjambu*: els fills, els diversos membres de la segona generació:

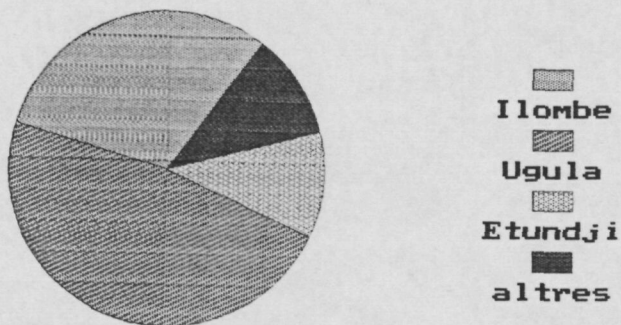
GRÀFIC 24

Però aquest equilibri resulta fals des del punt de vista de l'estructura del cicle: perquè, tal com hem vist, el personatge masculí principal, *Ugula*, es pot entendre com una rèplica del personatge femení principal, *Ilombe*; una rèplica amb més protagonisme. Dintre d'aquesta segona generació, tanmateix, els protagonistes més habituals són *Ilombe* i *Ugula*; mentre que *Etundji* es situaria molt per darrera d'aquests dos personatges, que d'aquesta manera acaparen el màxim protagonisme dintre del cicle; en algunes de les rondalles restants el protagonista és o bé el noi transvestit (de característiques ambigües) o bé un personatge poc caracteritzat, però en tots dos casos podríem assimilar-los a la parella principal *Ilombe*, *Ugula*.

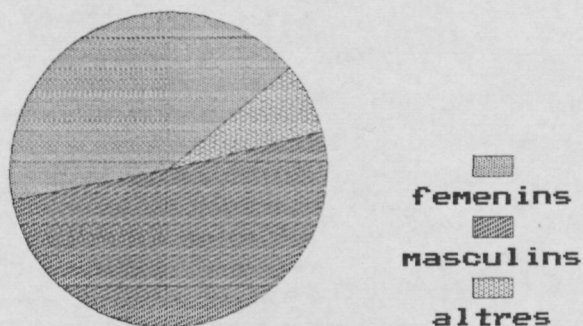
La distribució del protagonisme dintre de la segona generació es pot manifestar en aquest gràfic:

GRÀFIC 25

La segona característica és que hi ha un cert equilibri numèric entre personatges femenins i personatges masculins dintre del cicle. Si deixem de banda les rondalles del noi transvestit i la rondalla número 54 (on el protagonisme és compartit) obtindríem aquest gràfic de protagonistes:

GRÀFIC 26

Però aquest equilibri resulta fals des del punt de vista de l'estructura del cicle: perquè, tal com hem vist, el personatge masculí principal, *Ugula*, es pot entendre com una rèplica del personatge femení principal, *Ilombe*; una rèplica amb més possibilitats d'actuació, donat que el seu caràcter masculí les hi dóna, mentre que el caràcter femení d'*Ilombe* li'n treu; de manera que les històries que es refereixen a *Ilombe* s'aturaran en el moment del seu matrimoni, mentre que les històries que es refereixen a *Ugula* podran desenvolupar el seu personatge d'una manera més completa, podran anar més lluny en el seu tractament.

Aquestes dues característiques que acabo d'exposar actuen de pont entre els elements bàsics de les rondalles (personatges característics, situació inicial, dissort, oposició interna o externa) i els seus continguts:

El cicle, efectivament, tendeix a mostrar-nos, a través de les diferents històries, el cicle vital complet de cadascun dels personatges protagonistes. I la seva màxima elaboració, el moment culminant, el nucli central, el conformen aquelles rondalles que ens presenten l'assoliment de la maduresa per part dels protagonistes joves del cicle, *Ilombe* i *Ugula*.

Aquesta maduresa és assolida després d'un llarg procés i es concreta en un seguit d'històries que tenen elements comuns per a tots dos personatges:

- la necessitat d'endinsar-se en el bosc.
- la necessitat d'arribar al poble dels fantasmes, vèncer-los i tornar.

En el cas d'*Ilombe*, però, les històries encara s'elaboren més. La noia fa un pas més enllà i venç no solament els éssers malignes que hi ha a l'altra banda del bosc sinó també els éssers dolents que hi ha en aquesta banda, a casa seva mateix, i la seva maduresa acaba esdevenint absoluta.

Les rondalles que ens presenten l'assoliment de la maduresa per part dels dos protagonistes formen el nucli central del cicle i són les més elaborades. També podem dir que es tracta de les més consistentes, aquelles en què els personatges del cicle assoleixen una caracterització més consolidada, aquelles en què la introducció dels personatges del cicle no és purament anecdòtica sinó que ha obligat a introduir en la història tota mena d'adaptacions, aquelles que no semblen una pura acumulació de seqüències sinó que la història s'ajusta a un eix temàtic molt concret.

Ara bé: les històries que expliquen no són originals. De fet no n'hi, en la literatura oral, d'històries originals, exclusives, particulars, sinó adaptacions a situacions concretes d'històries d'àmbit universal; un fons comú de motius, d'episodis, de seqüències, assumides ací i allà per tot de personatges diferents. Allò que és peculiar del cicle de *Ndjambu* són els seus personatges, però no pas les històries que protagonitzen. I potser valdrà la pena, ara, aportar-ne un exemple contundent: aquesta rondalla bambara presenta una història similar a les del tipus N_(Ilombe, 3), un dels tipus centrals del nostre cicle:

Rondalla!

Us parlaré de dues coesposes. Una d'elles va morir i va deixar una filla, que va passar a viure amb la madrastra. Un dia, quan netejava la carbassa de la madrastra, se li va trencar. La seva madrastra li va dir que la fes arreglar, que no volia pas una carbassa nova sinó aquella mateixa.

La noia es va ficar al bosc. Pel camí va trobar un plat d'arròs que li va demanar:

- ¿Com és que un ésser humà ha arribat fins a aquí?

La noia va respondre:

- Quan rentava la carbassa de la meva madrastra, se m'ha trencat. M'ha dit que la faci arreglar, perquè no en vol pas una de nova.

El plat li va dir:

- Continua el teu camí. Portes la pau al davant i al darrera.

Tot seguint el camí va trobar un menjar que s'estava coent tot sol i que li va demanar:

- ¿Com és que un ésser humà ha arribat fins a aquí?

La noia va respondre:

- Quan rentava la carbassa de la meva madrastra, se m'ha trencat. M'ha dit que la faci arreglar, perquè no en vol pas una de nova.

El menjar li va dir:

- Continua el teu camí. Portes la pau al davant i al darrera.

Va arribar a un riu i s'hi va voler banyar. Faro, la deessa de les aigües, la va agafar i li va demanar que li vigilés les carpes. I va deixar al seu costat un gatet: si ella se les menjava, aquell gat aniria a espiar-ho a la deessa.

S'hi va estar una setmana sense menjar-ne. Escombrava les deixalles, les llançava a la pila de la brossa, no menjava ben res. Quan la deessa Faro va tornar, li va donar cinc ous i li va dir:

- Quan arribis a l'entrada del poble, en trencaràs un. Al mig del poble, en trencaràs un altre. Encara en trencaràs un altre, el tercer, dintre de la casa de la teva mare.

Lavors la deessa va agafar la carbassa, va pronunciar unes fórmules màgiques i li va tornar. I la noia va marxar d'aquell lloc, del poble de la deessa.

Quan va arribar prop del seu poble, va trencar un ou; i va aparèixer un ramat de bous. Al mig del poble va trencar un altre ou; i va aparèixer un ramat de cabres. Va continuar caminant i va trencar un altre ou, el tercer; i van aparèixer tot de xais. Quan va arribar on era la seva família va trencar un altre ou; i van aparèixer una gallina, diners i tot d'altres coses. Va entrar dintre de la casa i va trencar el darrer ou; i va aparèixer una pila d'or.

Aleshores, la filla de la madrastra es va adreçar a la seva mare:

- Mare, trencaré la teva carbassa i també em ficaré al bosc per fer-la arreglar.

La seva mare li va respondre:

- Val més que et quedis. Ja en tenim prou, amb tot això.

La noia va arrencar a plorar, fins que la mare va acceptar que marxés. Llavors va trencar la carbassa de la seva mare, que li va dir:

- Vés a arreglar la meva carbassa. No en vull pas una de nova, sinó aquesta mateixa.

La noia se'n va anar i pel camí va trobar aquell mateix plat d'arròs. Ella va dir:

- Quina cosa més estranya! Un plat d'arròs que va tot sol!

El plat li va respondre:

- Pots passar. Encara que les altres han passat sense fer cap comentari.

Va continuar el seu camí, fins que va trobar aquell menjar que es coïa sol. Va dir:

- Apa! Un menjar que es cou tot sol!

I el menjar va replicar:

- Pots passar. Encara que les altres han passat sense fer cap comentari.

La noia va continuar caminant i, un cop va haver arribat al riu, s'hi va voler banyar. Però Faro se la va emportar i li va demanar què buscava.

Després, la deessa li va confiar les carpes i va posar un gat al seu costat per vigilar-la. La noia es va menjar totes les carpes, una a una.

Quan va arribar el moment d'anar-se'n, Faro li va donar cinc ous i li va dir:

- Quan surtis d'aquest poble, trencaràs un ou. A la ratlla del teu poble en trencaràs un altre. En arribar al lloc on és la teva família, trencaràs el tercer. El quart, el trencaràs davant de la casa de la teva mare. I el darrer, quan siguis dintre de la casa, després de tancar la porta.

La deessa li va ensenyar la fórmula que havia de pronunciar, i després la noia va marxar.

Quan va trencar el primer ou, va aparèixer un ramat de xais. Quan va trencar el segon, un ramat de cabres. Quan va trencar el tercer, un ramat de vaques. Quan va trencar el quart, tot de diners.

Llavors va entrar amb la seva mare dintre de la casa i va tancar la porta. Va trencar el cinquè ou, i van aparèixer tot de serps i de cocodrils, que se les van menjar.

*Deso la rondalla allà on l'he trobat.*⁸⁸

No podem parlar, doncs, d'originalitat de les històries; però sí d'un nucli central del cicle, format per aquelles rondalles on els personatges s'ajusten més a un estereotip original amb les adaptacions que això comporta per a la història. De la mateixa manera, podrem parlar de rondalles perifèriques, quan les històries, també de procedència externa, ens presenten una consistència menor dels personatges estereotipats en el sentit que assumeixen aquest estereotip amb nombroses vacil·lacions imputables a una menor renúncia als trets de les rondalles originals; i, és clar, també parlarem de rondalles perifèriques quan ens presentin històries poc elaborades o que responguin a una simple acumulació de seqüències amb poca subordinació a un eix comú.

Aquestes rondalles perifèriques deuen la seva incorporació al cicle a una necessitat d'arrodonir els personatges, de completar-ne tots els aspectes del seu cicle vital, d'omplir els buits que deixa el nucli central.

⁸⁸ Veronika Görög-Karady & Gérard Meyer, *Images féminines dans les contes africains*. La traducció correspon al meu treball *Africa a l'escola : materials per a una aproximació a la realitat africana*

El fet que tantes rondalles s'incorporin al cicle, sigui d'una manera consistent o no, demostra que haver fixat uns personatges actua amb una gran força d'atracció dintre de la narrativa oral dels ndowe. I aquesta major o menor consolidació de les característiques estereotipades dels personatges en una rondalla ens permet d'establir, encara que amb molta vaguetat, si la seva incorporació al cicle és recent o antiga; cosa que ja he fet a l'explicació de cada tipus.

Potser el més important de tot, però, és entendre que aquestes rondalles on les adaptacions al cicle encara no estan consolidades, on els personatges presenten vacil·lacions en la seva manera d'actuar o en les relacions que estableixen amb els altres personatges, poden anar-se consolidant. I que tot plegat es tracta d'un cicle en procés continu d'evolució, un cicle viu on les noves incorporacions també poden provocar alteracions internes. De la mateixa manera que l'estereotipació actual obeeix a tot d'adaptacions, més antigues, que es van anar consolidant de mica en mica: els personatges del cicle de *Ndjambu* no s'han implantat d'una manera instantània i miraculosa, com en una aparició sobtada, sinó que tenen un origen i han sofert un procés d'adaptació que els ha portat a la seva forma actual, que és la que tracto d'estudiar.

I, com que en aquest capítol m'he limitat a fer una descripció del cicle, encara que prou completa per formar-se una idea del seu funcionament, hi ha tot de qüestions que resten pendents i que caldrà esbrinar a partir d'ara: bàsicament, la interpretació que aquestes rondalles poden tenir a l'univers cultural ndowe; però també tot d'aspectes relacionats amb la diacronia del cicle, com ara:

- per què s'han donat aquests estereotips concrets
- com és que cada personatge assumeix un nom determinat
- com es pot explicar la passivitat i l'ambigüitat del cap de família

